

Audiodeskrypcja w Wielkiej Brytanii - dostępność kultury i sztuki dla osób z dysfunkcją wzroku

Po raz pierwszy zaprezentowano audiodeskrypcję do sztuki teatralnej w Stanach Zjednoczonych w 1981 roku (w The Arena Stage Theatre in Washington).¹ Przyjmuje się, że już trzy lata później audiodeskrypcja została przygotowana do przedstawienia teatralnego w teatrze Averham, Nottingshire w Wielkiej Brytanii.

W Wielkiej Brytanii żyje prawie dwa miliony osób z dysfunkcją wzroku, co bardziej czytelnie przekłada się na to, że na trzydzieści osób jedna będzie miała poważne problemy ze wzrokiem.² To z kolei oznacza, że jedna z trzydziestu osób będzie odczuwała z tego powodu trudności w różnych obszarach życia codziennego, takich jak podstawowe czynności wymagające niezależności, a więc te związane z troszczeniem się o siebie, przygotowaniem i spożywaniem posiłków. Ponadto, uszkodzenie wzroku utrudnia poznawanie rzeczywistości, zjawisk i przedmiotów; orientację przestrzenną i przemieszczanie się; czytanie i pisanie, naukę i pracę.

Osobę, która straciła wzrok trzeba nauczyć przede wszystkim poruszania się, korzystania z białej laski, czasem komunikowania za pomocą alfabetu Braille'a; uczy się ją na nowo podstawowych czynności i samodzielności, aby niewidomy mógł sam bez ciągłej pomocy drugiej osoby funkcjonować w życiu. Ewentualnie jeszcze uczy się obsługi komputera. Jeśli chodzi o dostęp do kultury i sztuki, to utrata wzroku lub jego osłabienie znacznie to ogranicza, a czasem zupełnie uniemożliwia.

Oczywiście, od niedoboru sztuki się nie umiera. Ale czy się wtedy w pełni żyje? Od kulturalnego „niedożywienia” nie zapada się na zdrowiu. Ale czy się wtedy wzrasta, rozwija, kwitnie? Warto uzmysłwić sobie znaczenie sztuki w życiu człowieka, żeby zrozumieć jaką rolę odgrywa w życiu osób niewidomych. Dostępność do kultury wizualnej dla osoby z niepełnosprawnością wzroku jest tak samo ważne jak dla nas, a może nawet w pewnym sensie większe, bo obcowanie ze sztuką, wymiana wrażeń i emocji, jakie ona wywołuje, umożliwia pokonywanie barier w sferze emocjonalnej i społecznej³; daje możliwość otworzenia się na świat wartości duchowych, intelektualnych i może ułatwić kontakt z innymi ludźmi, może wręcz działać terapeutycznie.

W Wielkiej Brytanii osoby niewidome i słabowidzące zrzesza Królewski Narodowy Instytut Niewidomych (Royal National Institute of Blind People - RNIB). Jest to instytucja charytatywna, której początki sięgają 1868 roku, i która obecnie prowadzi różne kampanie, na przykład na rzecz profilaktyki wzroku, na rzecz walki z dyskryminacją osób z niepełnosprawnościami, udziela wsparcia i porad osobom z problemami wzrokowymi, pomaga uzyskać świadczenia socjalne, ułatwia dostęp do informacji.⁴

Obecnie to właśnie na stronach internetowych Instytutu (www.rnib.org.uk) można uzyskać bieżące informacje na temat możliwości korzystania z audiodeskrypcji.

Na stornie Instytutu (http://www.rnib.org.uk/livingwithsightloss/tvradiofilm/pages/audio_description.aspx) uzyskamy informację na temat, na czym polega technika audiodeskrypcji, gdzie jest stosowana, gdzie można z niej skorzystać, jak włączyć się do kampanii na jej rzecz; można też odsłuchać przykładów audiodeskrypcji.

I tak rozwijając zakładkę Telewizja (Audio Description onTV pod adresem: http://www.rnib.org.uk/livingwithsightloss/tvradiofilm/television/adtv/Pages/audio_description_tv.aspx) niewidoma osoba mieszkająca w Wielkiej Brytanii dowie się jakie programy zaopatrzone są w audiodeskrypcję i jak z nich skorzystać.

W Wielkiej Brytanii audiodeskrypcję w telewizji zaprezentowano po raz pierwszy w roku 1994, nadając w telewizji ITV i BBC tygodniowo ponad 7-10 godzin programów z audiodeskrypcją w czasie najwyższej oglądalności.⁵ Było

to wynikiem badań i eksperymentów przeprowadzonych w ramach projektu Audetel wspieranego przez Unię Europejską. Projekt przygotowano w 1991 i jego celem było „opracowanie technicznych, logistycznych i finansowych podstaw emisji ścieżki audiodeskrypcji w sieciach telewizyjnych na obszarze Unii Europejskiej”.⁶ Dlatego w skład ekipy pracującej nad tym projektem wchodził nadawca programów telewizyjnych, organizacje społeczne (w tym Królewski Narodowy Instytut Niewidomych i organizacje z Niemiec, Danii i Finlandii) oraz producenci sprzętu i oprogramowania komputerowego (również z Włoch).

Jednak, jak w przypadku Stanów Zjednoczonych, tak i w Wielkiej Brytanii, dopiero stworzenie podstaw prawnych, przyczyniło się do realnego rozwoju, rozpowszechnienia i wzrostu świadomości audiodeskrypcji wśród społeczeństwa. W 1996 roku weszła w życie ustawa o radiu i telewizji, która zobowiązała dostawców programów do nadawania 10% programów telewizyjnych z audiodeskrypcją w przeciągu dziesięciu lat od wprowadzenia ustawy. Następnie w 2004 przygotowano Kodeks Dostępności (do usług telewizyjnych), który z kolei skrócił ten okres do 5 lat (Greening 2007: 128). Dodatkowo ta ustawa zobowiązała Komisję ds. Telewizji ITC do opracowywania i opublikowania zasad tworzenia audiodeskrypcji. Standardy opublikowano w maju 2000.⁷ Na uwagę zasługuje fakt, że zasady tworzenia audiodeskrypcji opracowano w wyniku przeprowadzenia badań z udziałem osób z dysfunkcją wzroku; badania te trwały trzy lata (1992 - 1995).

W 2009 OFCOM (Office for Communications), który reguluje rynek medialny i telekomunikacyjny w Wielkiej Brytanii (odpowiednik polskiej Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji) rozważał trzy możliwości: pozostać przy 10%, zwiększyć je do 20% lub do 20% tylko dla wybranych stacji telewizyjnych. Na uznanie zasługuje fakt, że część stacji dobrowolnie zgodziło się na wprowadzenie 20% i w tej chwili, również Królewski Narodowy Instytut Niewidomych prowadzi kampanię na rzecz tych 20% udostępnianych przez wszystkich nadawców programów.

Audiodeskrypcja w telewizji jest dostępna na cyfrowych kanałach satelitarnych. Różne są dekodery i telewizory, ale generalnie ścieżkę z audiodeskrypcją włącza się pilotem z głównego Menu na ekranie, otwierając opcję Ustawienia (albo Usługi) i przechodząc do Język(i) i tam wybierając opcję Audiodeskrypcja. Niektóre stacje telewizyjne (tak jak BBC) na swoich stronach internetowych umieszczają informację o tym, jak można znaleźć u nich audiodeskrypcję i które programy są w nią zaopatrzone (np. te programy będą podkreślone na biało w informacji na ekranie, albo będą dźwiękiem sygnalizować, gdy akurat zatrzymamy na nich pilota szukając odpowiedniej opcji). BBC informuje też jak nawigować przyciskami w pilocie by włączyć audiodeskrypcję.

Na stronie internetowej Instytutu można też wysłuchać przykładów audiodeskrypcji wykorzystanej w telewizji (fragment popularnego serialu, programu przyrodniczego, filmu przygodowego). Ponadto, odbiorcy audiodeskrypcji są zachęceni do wyrażania swoich opinii na temat audiodeskrypcji, które zostaną przekazane do twórców i dostawców audiodeskrypcji. Przykładowe pytania to:

- Czy jesteś zadowolony z jakości audiodeskrypcji?
- Czy możesz podać przykład audiodeskrypcji, która wiele wniosła do programu?
- Które programy mogłyby mieć lepszą audiodeskrypcję?
- Które programy powinny mieć audiodeskrypcję, a w których programach jest ona zbędna?

W przypadku ewentualnych skarg i zażaleń zaleca się by podać adres swojego zamieszkania, sprzęt do odbioru audiodeskrypcji, datę, godzinę i rodzaj obejrzanego programu. Dodatkowo, Instytut oferuje wsparcie i służy radą instytucjom oraz firmom zainteresowanym udostępnianiem audiodeskrypcji.

Coraz częściej telewizja internetowa, jak na przykład **BBC iPlayer** udostępnia filmy z audiodeskrypcją (<http://www.bbc.co.uk/iplayer/radio>).

Jeśli chodzi o kina, to w latach 2002 - 2007 w kinach Wielkiej Brytanii miało miejsce około 350 pokazów filmowych z audiodeskrypcją. Było to możliwe dzięki wielkiemu dofinansowaniu ze strony UK Film Council (Brytyjska Rada Filmowa), która prawie w połowie sfinansowała koszt sprzętu potrzebnego do nadawania i odbierania

audiodeskrypcji w 78 kinach na terenie Wielkiej Brytanii. W tej chwili audiodeskrypcja jest dostępna w ponad 300 kinach. W tym obszarze nie ma żadnych praw odgórnie nakazujących dystrybutorom udostępnianie AD. Natomiast wydaje się, że może wynika to z ogólnych praw nakazujących przystosowanie kin do potrzeb osób niepełnosprawnych.⁸

Na stronie Instytutu uzyskamy informację, jak działa audiodeskrypcja w kinie, dowiemy się też, że kupując bilet na film otrzyma się zestaw słuchawek do odsłuchania audiodeskrypcji (w niektórych kinach za opłaceniem pewnego depozytu). Dzięki słuchawkom widzcy oglądają film bez dodatkowej ścieżki dźwiękowej, a niewidzący mogą zajmować jakiegokolwiek miejsca na sali kinowej, bo jakość dźwięku będzie jednakowa z każdego miejsca na widowni. Dodatkowo uzyskamy informację, że osoba towarzysząca niewidomemu może wejść ze zniżką lub za darmo. Wybierając się do kina na film z audiodeskrypcją najpierw sprawdzamy gdzie i na jaki film chcemy się udać. A najdokładniejszym źródłem informacji na temat repertuaru kinowego jest strona internetowa Your Local Cinema (<http://www.yourlocalcinema.com/>). Link do tej strony znajduje się też na stronie Instytutu. Można też zadzwonić na numer telefonu (0845 056 9824 do informacji czynnej 24 godziny na dobę przez 7 dni w tygodniu) lub wysłać maila na podany adres i zapytać o filmy z audiodeskrypcją wyświetlane w swojej okolicy.

Po otwarciu strony Your Local Cinema widzimy linki odsyłające nas do tego, co akurat jest wyświetlane w kinach. Możemy odsłuchać kilkunastu przykładowych audiodeskrypcji i zwiastunów. Repertuar kinowy w Wielkiej Brytanii zmienia się co tydzień w piątek. Miesięcznie odbywa się około dwadzieścia tysięcy projekcji kinowych – ubiegłego roku nastąpił ponad 40% wzrost.

Your Local Cinema zawiera też informację o filmach z audiodeskrypcją wydawanych na DVD i zachęca by pisać do nich, jeśli ktoś uważa, że jakiś film powinien mieć audiodeskrypcję. Podobna lista jest zamieszczona na stronach Instytutu Niewidomych. W tej chwili brytyjska oferta audiodeskrypcji przygotowanych do DVD obejmuje ponad 500 tytułów i przewyższa wszystkie inne rynki na całym świecie. Prawie każdego tygodnia wydawany jest nowy film na DVD lub Blu-ray. Filmy te można kupić lub można wypożyczać. Każdy film z audiodeskrypcją jest zaopatrzony w informację z tytułu na pudełku: Audio Described English, Audio Description, Audio Descriptive Track lub AD logo.

Audiodeskrypcję włączamy za pomocą pilota z głównego Menu na ekranie. Obecnie większość Menu jest udźwiękowiona. Ale i bywa, że niektóre odtwarzacze czy piloty mają specjalny przycisk (audio / language) przeszukujący różne ścieżki dźwiękowe, aż wybiera się tę właściwą. Filmy z audiodeskrypcją są również udostępniane przez niektóre strony internetowe, nazywane w Wielkiej Brytanii ‘wypożyczalniami internetowymi’ ([LoveFilm](#), [MyVue](#), [odeondirect](#)). A niektóre filmy z audiodeskrypcją można obejrzeć na YouTube (‘Charade’ <http://www.youtube.com/watch?v=cty9clkTli0&lr=1>).

Jeśli chodzi o udostępnienie audiodeskrypcji w teatrze, to w Wielkiej Brytanii możemy wybrać się do jednego ze stu teatrów, które oferują przedstawienia z audiodeskrypcją. Aby sprawdzić repertuar teatralny w swojej najbliższej okolicy można skorzystać ze strony Instytutu albo ze strony The Official London Theatre (http://www.officiallondontheatre.co.uk/london_shows/assisted/audio/). Po wybraniu przedstawienia i teatru można też wejść na stronę tego konkretnego teatru w celu sprawdzenia jakie dodatkowe udogodnienia są oferowane osobom z niepełno sprawnościami (np. możliwość wejścia z psem przewodnikiem).

W Wielkiej Brytanii można wysłuchać audiodeskrypcji przy okazji zwiedzania muzeów, galerii sztuki, wystaw, dworców, rezydencji, zamków udostępnionych do zwiedzania, czy też miejsc pamięci narodowej lub o znaczeniu historycznym. Pierwszym źródłem informacji na ten temat będzie strona Instytutu Niewidomych (http://www.rnib.org.uk/livingwithsightloss/leisureculture/museumsgalleries/museumvenues/Pages/museum_venues.aspx). Podobnie, jak w przypadku wizyty w teatrze, dobrze jest upewnić się co do dotykowych udogodnień dla niewidzących i słabowidzących odwiedzając stronę wybranej wcześniej instytucji (galerii czy muzeum). Przykładowo, na stronie Galerii Narodowej w Londynie (<http://www.nationalgallery.org.uk/>) znajdziemy informację jak tam dotrzeć i jakie możliwości są oferowane niepełnosprawnym; możemy odsłuchać nagranych opisów do dzieł malarstwa i dowiedzieć się, gdzie w Galerii można wypożyczyć audio przewodniki i że jest dostępny język migowy.

Dodatkowym źródłem wyczerpujących informacji o audiodeskrypcji w sztuce jest też strona internetowa organizacji charytatywnej **VocalEyes** (<http://www.vocaleyeyes.co.uk/>), której misją jest umożliwienie niewidomym i słabowidzącym obcowania ze sztuką poprzez audiodeskrypcję. Przez sztukę rozumieją teatr, teatr muzyczny, operę, cyrk, balet, taniec współczesny; malarstwo, rzeźbę i architekturę.

W zależności od rodzaju opisywanego dzieła audiowizualnego, audiodeskrypcja może koncentrować się na różnych elementach opisu i może być nagrana lub odtwarzana na żywo. To znaczy, że w zależności od formy rozrywki czy dzieła audiowizualnego, audiodeskrypcja może mieć formę komentarza umiejscowionego między dialogami (w teatrze); czasem jest to opis, który został wcześniej nagrany na jakimś nośniku i jest odtwarzany nie koniecznie jednocześnie w tym samym czasie, gdy dzieło jest oglądane, słuchane (w operze, w muzeum). Raz może się koncentrować bardziej na akcji (w teatrze), a innym razem na kostiumach i dekoracji (opera), lokalizacja, położenie (architektura), gesty, ruchy, choreografia (balet), opis rekwizytów i sceny (teatr), sceneria, wymiary dzieła i technika jego wykonania (obraz, rzeźba, budynek). W przypadku opery czy teatru duże znaczenie mają kostiumy i dekoracje, które często funkcjonują jako 'bohaterowie'. Dlatego Vocal Eyes dodatkowo organizują 'Touch Tours' („zwiedzanie dotykowe”), które polegają na tym, że niewidoma publiczność może wcześniej przyjść do teatru czy opery i z przygotowanym przewodnikiem zapoznać się z układem sceny, rekwizytów, a nawet dotknąć przebranych w kostiumy aktorów.

W teatrze audiodeskrypcja jest odczytywana na żywo przez lektora przez mikrofon i albo z przeznaczeniem dla wszystkich, lub przez słuchawki tylko dla osób z nich korzystających. W muzeach i galeriach zwykle za pomocą audio przewodników, które i tak służą do wybierania opcji z tłumaczeniem. Ważne przy tym jest, by zapewnić osobom korzystającym z audiodeskrypcji możliwość samodzielnej obsługi takich urządzeń - wybór MENU, udźwiękowione instrukcje, uprzednie wypożyczanie nagranych plików, przesłuchiwanie nagrań przed przedstawieniem lub między aktami, udźwiękowione Menu na płytach DVD, udostępnianie plików do ściągnięcia na Internecie (Greening 2007). W przypadku opisywania budynków, albo na przykład imprez dziejących się na żywo (festiwale, pokazy mody), audiodeskrypcję może przeprowadzać przewodnik przeszkolony w audiodeskrypcji.

Na uwagę zasługuje jeszcze jedna inicjatywa Królewskiego Narodowego Instytutu Niewidomych, jaką jest stacja radiowa należąca do Instytutu - Insight Radio. Jest to pierwsze radio w Europie, które powstało z przeznaczeniem dla niewidomych i słabowidzących słuchaczy. Audycje nadawane są 24 godziny na dobę przez 7 dni w tygodniu, dostępne również online na stronie (<http://www.insightradio.co.uk/>). Prezentują przegląd codziennej prasy – rano i wieczorem, tygodników oraz magazynów, recenzje książek, filmów, przeprowadzają wywiady, udzielają rad niewidomym, podejmują tematy, które są szczególnie istotne dla osób z dysfunkcją wzroku. Prezentują też muzykę oraz audiobooki i audycje dźwiękowe specjalnie przygotowane dla niewidomych.

Instytut prowadzi kampanie na rzecz ochrony praw osób z dysfunkcją wzroku, na rzecz rozpowszechniania AD, ale także na rzecz równych praw czytelników słabowidzących. Celem jest doprowadzenie by każdy wydawany tytuł był wydawany od razu w wersji dla słabowidzących (a więc np. z większą czcionką, w brajlu lub jako audio book) i za tę samą cenę.

¹ <http://www.audiodescriptioncoalition.org/briefhistory.htm> (10.12.2011)

² <http://www.rnib.org.uk/aboutus/historyofrnib/Pages/rnibhistory.aspx> (10.12.2011)

³ http://www.adaptacje.uw.edu.pl/publikacje/edukacja/3_os_niewidome_i_slabowidz.html (10.12.2011)

⁴ http://ec.europa.eu/health-eu/my_health/people_with_disabilities/ngo_pl.htm (9.12.2011)

⁵ ITC Guidance on Standards for Audio Description 2000. p. 4 (10.12.2011)

⁶ http://www.ii.uj.edu.pl/archiwum/Dzienne_tyflo.html (10.12.2011)

⁷ http://www.ii.uj.edu.pl/archiwum/Dzienne_tyflo.html (10.12.2011)

⁸ Uwaga Tomasza Strzymińskiego (w czasie konferencji we Wrocławiu 13.12.2011) powołującego się na rozmowę z Veroniką Hyks (Head of Audio Description at Independent Media Support)